

1.4. Upośledzenie umysłowe

Poziom inteligencji pozostaje pod kontrolą wielu czynników genetycznych i nabytych, a także środowiskowych. Do jego pomiaru służą testy zdolności określające wiek umysłowy danej osoby. Iloraz wieku umysłowego i wieku metrykalnego pomnożony przez 100 wyznacza iloraz inteligencji, który jest miarą inteligencji. Kryterium upośledzenia umysłowego stanowi poziom poniżej dwóch odchyłeń standardowych od przeciętnej. Osiągnięty iloraz inteligencji wyznacza poziom upośledzenia umysłowego:

- IQ w granicach 50-69 określa upośledzenie w stopniu lekkim,
- IQ od 35 do 49 to upośledzenie umiarkowane,
- IQ w zakresie od 20 do 34 to upośledzenie znaczne,
- IQ poniżej 20 wyznacza upośledzenie głębokie.

Warto zaznaczyć, że upośledzenie umysłowe nie jest odrębną jednostką nozologiczną (chorobową), ponieważ nie jest wywoływane zawsze przez tę samą przyczynę i nie zawsze przebiega w podobny sposób, czego wymaga definicja jednostki nozologicznej. Stanowi jedynie objaw, wynik działania wielu różnorodnych czynników biologicznych, psychologicznych i społecznych. Jest ostatecznym skutkiem procesów patologicznych prowadzących do znacznego obniżenia sprawności intelektualnej i zdolności przystosowawczych. Zasadniczą rolę w powstawaniu upośledzenia umysłowego odgrywają czynniki genetyczne, w tym anomalie chromosomalne, zaburzenia zależne od jednego genu i zaburzenia wieloczynnikowe. Stanowią one 34% wszystkich czynników odpowiedzialnych za głębsze upośledzenie. Przyczyn upośledzenia można także upatrywać w chorobach i infekcjach matki oraz nadużywaniu alkoholu i nieprawidłowym odżywianiu się w okresie ciąży. W okresie okołoporodowym niebezpieczeństwo stanowi niedotlenienie i niedokrwienie ośrodkowego układu nerwowego płodu i noworodka, a także urazy mechaniczne głowy (Komender, 2002).

Upośledzenie umysłowe jest to nieosiągnięcie właściwego dla danego wieku poziomu sprawności intelektualnej. Upośledzenie umysłowe wyraża się przede wszystkim w zmniejszeniu umiejętności, które ujawniają się w okresie rozwojowym i decydują o ogólnym poziomie inteligencji, czyli zdolności poznawczych (spostrzegania, rozumowania, zapamiętywania, uczenia się), społecznych, rozwoju mowy, sprawności motorycznej oraz radzenia sobie w nowych sytuacjach. Upośledzenie umysłowe może

występować samodzielnie lub z innymi zaburzeniami psychicznymi lub fizycznymi (Komender, 2005).

Profil poszczególnych funkcji i umiejętności może być nierównomiernie ukształtowany, niektóre aspekty mogą być znacznie osłabione, a jednocześnie pewne zdolności mogą być zachowane na dobrym lub nawet bardzo dobrym poziomie. Poziom upośledzenia może zmieniać się w niewielkich granicach pod wpływem ćwiczeń i rehabilitacji (Wciórka, 2002).

Typowe objawy upośledzenia umysłowego to osłabienie zdolności rozumowania, liczenia, abstrahowania, pojmowania nowych sytuacji, planowania działań, uwagi, pamięci i uczenia się, opanowania języka i komunikacji, różnych aspektów orientacji oraz zmiany w zakresie motywacji, ograniczenia sprawności ruchowej, zmiany impulsywności, ograniczenia aktywności intencjonalnej oraz różne zmiany uczuciowości.

Częstość występowania upośledzenia umysłowego określanego za pomocą ilorazu inteligencji kształtuje się w granicach 3% populacji. Pogląd sugerujący określanie upośledzenia umysłowego wyłącznie miarą ilorazu inteligencji został poddany ostrej krytyce. Współcześnie w celu ustalenia poziomu upośledzenia umysłowego nacisk kładzie się również na społeczne funkcjonowanie oraz zdolności adaptacyjne jednostki. Współczynnik występowania upośledzenia umysłowego zgodny z powyższą koncepcją spada do 1% (McLaren i Bryston, 1987, za: Kendall, 2004).

Należy pamiętać, że wskaźnikiem dynamiki niedorozwoju umysłowego są zmiany w zakresie ilorazu inteligencji i przystosowania społecznego, jednakże efekty rozwojowe osób upośledzonych umysłowo podlegają indywidualnemu zróżnicowaniu. Wpływ na funkcjonowanie osób o inteligencji poniżej normy mają: stan zdrowia, obciążenia dziedziczne, różnice indywidualne, wpływy środowiska i proces rewalidacji. Różnice wśród osób o takim samym stopniu upośledzenia dotyczyć mogą różnych sfer, np.: percepcji słuchowej i wzrokowej, pamięci, uwagi, rozwoju mowy, koordynacji ruchowej, dojrzałości społecznej oraz wad rozwojowych i zaburzeń współwystępujących (Kościelak, 1984).